

FXS

Krise intelligence

KRISE INTELLIGENCE

FRANTIŠEK XAVER ŠALDA

eknizky.sk

Krise intelligence by František Xaver Šalda is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License, except where otherwise noted.

Zde se Šalda zamýšlí nad postavením intelektuála ve společnosti. Zkoumá vnitřní postoj duchovního člověka ve středověku a srovnává jej s postojem současné inteligence. Klade si otázku, kdo je skutečný člověk ducha a jejím zodpovězením kritizuje tehdejší společnost. (Šaldův zápisník 3, 1931)

Píše se o ní, debatuje se o ní, přednáší se o ní; kamkoli se vrtneš, všude se s ní setkáváš. YMCA, která jinak servíruje svým příznivcům pravidelně nábožensko-estetický čaj poněkud řidšího nálevu, uspořádala nedávno přednášky 4 universitních profesorů, na nichž byla různým způsobem řešena. Nebyl jsem jim přítomen, ale pokud jsem o věci četl, převládalo mezi přednášejícími mínění, že je třeba především aktivismu: hlavně dělat něco, zasahovat činně do politiky i do života sociálního – jinak se prý inteligent neuzdraví. Mluví se totiž u nás již běžně o intelektuálštině v stejném, patologickém smyslu jako o oblomovštině; jako o chronické nemoci, která záleží v úplné ztrátě víry a vůle a tím i v neschopnosti jednat. A někteří z řečníků doporučovali prý churavějícímu intelektuálovi, aby šel k dělníkovi, ovšem k dělníkovi třídně uvědomělému, a stykem s ním se snažil nabýt ztracené víry, bez níž není možný plný život.

Pokládám tuto léčbu za více než pochybnou.

2 Krise inteligence

Dělník třídně uvědomělý má ovšem svou víru velmi živou a velmi pevnou, víru, že zvítězí v třídním boji a upraví pak svět po zásadách marxistického komunismu, ale je to víra uhlířská, víra, která má klapky na očích, a musí je mít, poněvadž by jinak dělník musil zoufat o svém zítřku; víra utilitářská, diktovaná zájmy hmotnými. Zcela jiná, vyšší, nestrannická, bezzájmová, teoreticky vytríbená musí být naproti tomu víra intelektuálova. Tato víra, ač má-li mít vů bec smysl, může být jen věrou v intelekt nebo, ještě jasněji, věrou v Ducha tvořivého. Všecka bída intelektuálů je právě v tom, že ztratili tuto víru; že nevěří v intelekt jako v tvořivou sílu dění světového i společenského, za to však věří v odvozené činitele mechanické a materiální. Dnešní intelektuálové propadli, v pravém smyslu slova, pověře ve všeléčivost činitelů mrtvých, které jsou pouhé deriváty a průběžné zjevy vlastních sil duchovních. Propadli neduchovosti; zmalodušněli a zmalověrněli – v tom je jádro nemoci. Nevěří ničemu, co nemohou ohmatat nebo spočítat; pouhé

konstatování vyplňuje cele jejich duši a omylně se domnívají, ono že je všechno poznání, všechno vědění lidské. Pravda, je třeba zase získat velkověrnosti a velkodušnosti, ale těch není možno nabýt odnikud z vnějška, ani ne stykem s dělníkem a nápodobou jeho, nýbrž pouze vnitřní regenerací: novým správným poznáním a přizpůsobením života a jeho praxe k tomuto poznání.

Takovou víru v intelekt třeba nalézt, jakou měl na příklad Platon, ovšem bez jeho ideologie. Takovou víru v intelekt, jakou měl Tomáš Aquinský, který v něm vidí to, co člověka spojuje s Bohem a co jediné dává smysl a rozum všemu jeho puzení a usilování. Takové víry třeba nabýt, jakou měl Dante, jemuž světlo intelektuální je souznačné s láskou, uvádějící v pohyb všecek vesmír hmotný i duchovní. Bez takové víry v intelekt není v pravdě intelektuála. Ne suché a studené rozumaření vyplňuje pravého intelektuála, nýbrž duchový oheň, plamenné křídlo, které ho přibližuje všeobjímajícímu nejvyššímu dobru. Intelektuálnost není mrtvolná a pedantická akribie, která se nasytí spočítáním a

konstatováním těch různých faktíčků, kterých je šedesát na kopu; pravá intelektuálnost je žár mučící a pronikající celou duši, kterému není úkoje, pokud ji nevynese k vyššímu sjednocenému pohledu na věci života a smrti. Bez takového žáru nebylo velikých vědců, právě jako ne velikých myslitelů a básníků; a nic nesevčdí o dnešním vědném úpadku v různých oborech víc než to, že je ztracen tento jednotící pohled, že je utopen v mikrologické tříšti detailové, v té setrvačné činnosti, která není v pravdě nic jiného než hromadění, hromadění, hromadění a popis a zase popis. Věda ovšem nikdy nevystihne absolutna, ale ze všech sil musí se snažit, přiblížit se mu, a počítat s ním jako s posledním jednotícím principem, jako s polárkou, podle níž se orientuje. V tom právě je velkověrnost a velkodušnost intelektuálná, která by měl a být unum necesarium každé vědecké práce; a ta právě je dnes velikou většinou ztracena.

Jak jinak bylo tomu například ve středověku! Tam byla věda ovšem také životním povoláním, ale to povolání mělo své výsostné poslání, poslání, za něž

byl ochoten takový theolog položit život, a také ho někdy položil. To poslání bylo právě víra v intelekt jako v tvořivý prvek životný, jako v architektonický princip světa i života. Byla to víra ve světlo prostupující celý svět vnitřní i vnější a budující z chaosu řád. Nic tu nebylo ponecháno náhodě, všechno bylo jím včleňováno v soustavu harmonie vesmírné, v níž nalézá podle určité metody hodnotící místo nejvyšší i nejnižší. A ještě v renaissanci! I tu bývá ještě profesor confessor: celou svou osobností stojí za svým poznáním vědným; ono je mu jeho celým osudem lidským, jeho brání a s ním se ztotožňuje do svého posledního dechu, pro jeho pravdu je ochoten jíti třeba na hranici. I tu není vědění nic indiferentního, nic pouze zkonstatovaného a popsaneého; i tu stojí za vědou víra co nejvášnivější a zcela nesmlouvavá, která zavazuje k naprosté věrnosti i a službě onomu velikému principu, který objímá všechno, aniž je tím objat. Proto ponoříš-li se do děl takových velikých duchů minulosti, ovane tě vždycky dech věčnosti; jsme v říši transcendentna, dýšeme, bez všeho

dalšího vysvětlování a výkladu jeho vzduch...

Jak jinak je tomu většinou dnes. Místo myslitele, místo zpytatele v goethovském smyslu zaujal namnoze „odborník“, kterému vědění není viděním, který úplně potlačil dalekozornost, který pracuje mikrologicky, jemuž počet článků v tykadlech nějakého brouka, nějaká čárka nebo nějaký puntík nad písmenkou, nebo nějaké datum o obecním špýchaře v Makotřasích z r. 1615, nebo scházející položka v bibliografii jsou nejvyšší důležitostí, pro níž dovede vzbouřit mrtvé i živé. Vědění nejen že dávno není již viděním, je metodicky provozovaným oslepováním nebo aspoň krátkozračením: za nic na světě nesmíš vidět přes svůj krtčí kopeček – jinak nejsi vědec. Jen tam, kde důležité i nedůležité, významné i nevýznamné leží pomícháno pospolu, bez architektonického plánu a řádu, bez účeloslovného osvětlení, je prý věda. Jen tam, kde jsou vědomě zpřetrhány mosty k nejvyššímu jednotícímu principu, je prý věda. Jen tam, kde se pěstuje exklusivnost a indiferentnost pod maskou objektivit, je prý věda...

Nuže, toto metafysické kastrátství je vlastní příčina bídy intelektuálské. Pro toto kastráctví, a pro nic jiného, nemůže dnes věda dát nic životu, pro ně stojí bezradně a bezmocně před ním, nemůže mu pomoci, i kdyby chtěla: je sama odduchovělá a oddživotnělá, žije ve vzduchoprázdném prostoru, pod vývěvou, odříznuta od proudícího kontaktu s dechem božím. Nedovede nést k zdroji vyššího zdraví, umrtvená v mučivém sebeochrnutí. Neodpovídá a nechce ani odpovídat na nejdůležitější otázky života a smrti, a no libuje si v tom, že jim ironicky uhýbá. Slouží-li čím člověku a životu, tož jen jeho hmotným potřebám. Opatřuje mu větší životní komfort, vyvádí ho na vyšší životní úroveň, řekl bych skoro s ukrytou infernální ironií, aby tím mučivěji procítil děs z bezúčelnosti a z beztvárnosti všeho ...

Heroické ctnosti, ty, které vyznamenávaly veliké zakladatele vědy i umění, jakoby byly dnes ztraceny: jsou cítěny spíš jako překážka než jako stimulans při práci vědecké. Povšimněte si jen našeho domácího života vědeckého. Kde je naše

poslední aspoň statečná a charakterní generace vědecká? V minulosti skoro již šeré. Jsou to pozitivisté a realisté, kteří v 80tých a 90tých letech min. století sváděli své, dnes již legendární boje s posledními přežitky romantismu. Nejde zde nikterak o to, byli-li vždy v právu a měli-li ve všem pravdu; já soudí, že často nikoliv a že již u nich se projevilo modloslužebnictví pouhé faktičkovosti, že již oni byli v zajetí krátkozrakosti materiálové. Ale přece se bili o něco a věřili v něco, co jest možno nazvat interpretací skutečnosti, co jest možno nazvat zorem a videm. Byl zde ještě jakýsi smysl pro jednotící celkový pohled, pro strukturný řád, pro syntesu vědecky životnou; ale to všecko vymizelo, vyvanulo od té doby. Čteme a slyšíme stále, že pozitivismu v cizině odzvonili; že je na postupu nové kladení, pojímání i interpretování problémů vědeckých; že jsou stvořeny již nové tvárné i znakové symboly k vystižení nových vědeckých zorů. Ale u nás po všem tom nevidím skoro stopy. Těžké nákladní vozy mrtvého materiálu vlekou se dál v týchž vyježděných

kolejích a zapadají do nich až po nápravy... Není skoro pokusů o nový vědecký zor nebo jednotící vid.

Věda takto pojímaná může být sotva čím jiným než vysokou školou opatrnickví a chytračení, a jdeme-li již vysoko, tedy píle a vytrvalosti; ale vyšší orgány člověka duchového musí při ní nutně zakrnět. Taková věda nemůže dát životu toho, čeho život potřebuje nejvíce: mravního příkladu statečnosti.

Není a nemůže být člověk živ z formulek, z liter, z cifer, ani z ostatního kupeného vědění a poznání pouze materiálního. To všecko jsou jen podmínky, které musí být oživeny duchem a jím proměněny v mravní i tvořivé energie; leží-li ladem, zahnívají záhy a kazí jen vzduch. Kolik ohně a žáru dovedl vykřesat člověk antický i středověký ze svých nepoměrně menších zásobáren vědění a poznání! A jak hanebně málo dovede z materiálií mnohem, mnohem bohatších užít pro vyšší stavbu životní člověk moderní! Tak se mně skoro zdá, že z nahromaděných zásob dovede ještě nejspíše odpoutat síly ničivé a kazivé, které mohou každou

chvíli uvrhnout svět zpět do chaosu barbarství tak radikálního a důsledného, že barbarství staré je proti němu idylickou pohádkou. Vědecké barbarství není, žel, pouhé slovo; vědecké barbarství je nejstrašnější skutečnost, před níž stojíme a která ohrozuje a otravuje nám denně zdroje životní.

Proto vliv intelektuálů v životě veřejném v poslední době tak rapidně klesá. Ta tam je doba, kdy muž, jako byl Palacký, osobnost v plném romantickém smyslu slova, v němž se v jednotnou syntesu sepíali i vědec i myslitel i umělec a básník, byl i politickým vůdcem svého národa. Pochopme, že jim mohl být jen právě harmonií a syntesou všech těchto složek, z nichž žádná se neosamostatňovala v neplodném odbornictví, nýbrž jedna se opírala o druhou a vyvolávala druhou v činnost i součinnost. Dnes právě o osobnosti v tomto celém výsostném slova smyslu je veliká, ano největší nouze, jak ve vědě, tak v umění. Máme řadu pracovitých odborníků, kteří naplňují zákon až do poslední literky, ale málo lidí ducha a osobností, které ruší zákon starý a zakládají nový. Proto se dnešním intelektuálům

vyhýbá život, jakoby tušil, že i oni se mu vyhnuli u vědomí, že mu nedovedou nic dát.

Pokavad si intelektuálové neuvědomí – víc: pokavad tomu neuvěří věrou nezvratnou – že sama myšlenka může být největší čin, potud je všecko jejich usilování o aktivitu něco venkoncem planého, volání jich k aktivitě něco naprosto zbytečného a marného. Aktivism takovýchhle intelektuálů nemůže být nikdy víc než hra na vojáky, parádní defilírka veteránů a invalidů myšlenky. A na ty je podívaná vždycky žalostná.